

Јасмина Дражић. *Речи с мајине*.
Андрићград: Андрићев институт, 2025, 283 стр.

1. Књига Јасмине Дражић *Речи с мајине* објављена је 2025. године као 21. књига у едицији Библиотека *Знамен србистике* Одјељења за језик Андрићевог института у Вишеграду. Како јој и сам наслов најављује, ауторка у центар истраживања ставља лексику која (више) није у активној употреби у савременом српском језику – лексику која је *на мајини*. Било да је реч о лексемама које су непознате (или само делимично познате) млађој генерацији, било да је реч о фразеологизмима непрозирним из перспективе савременог човека, или пак о синтаксичким конструкцијама са суженим доменом употребе, а на крају, чак и о структурама које тек продиру у српски језик, чијој експанзији данашњи говорник српског језика сведочи – све њих повезује позиционираност на периферији лексичког система српског језика, а ауторка, искусан лексиколог (али и лексикограф),¹ на нешто мање од 300 страна текста, даје врло детаљну и проницљиву лексичко-семантичку анализу одабраних језичких појава, намењену како стручњацима из домена лексикологије и лексикографије, етнолингвистике, лингвокултурологије и фолклористике, тако и широј читалачкој публици.

2. У краткој *Уводној речи* (стр. 7–13), написаној и потписаној о Савиндану 2025. године, ауторка пружа сажет, али врло информативан приказ једнаест прилога која сачињавају ову књигу – по неколико реченица о сваком од њих, таман онолико колико је довољно да се читалац заинтересује и стекне општу слику о темама које ће се наћи у фокусу књиге.

Један од главних повода за овакву врсту истраживања, према речима ауторке, јесте „готово алармантно стање када је у питању врло сиромашан вокабулар млађих генерација, ученика у основној школи” (стр. 7), што потврђују и анкете спроведене у школама широм Србије.² У уводу се наводе и основни циљеви истраживања: поред стручне лексичко-семантичке анализе *застарелајуће* лексике, како је ауторка назива, то је и „мотивација и подстицај за ревитализацију лексике с периферије лексичког система и похрањивање

¹ Поред ауторкине богате библиографије која се тиче домена лексикологије и лексикографије, укључујући и бројна истраживања о застарелој лексици, која се овом приликом неће наводити, ипак је неизоставно споменути пројекат чији је Ј. Дражић руководилац, а који је од изузетног значаја за настанак ове књиге – пројекат израде *Школској речника заборављених речи* (2021–). Пројекат се реализује у оквиру Одељења за књижевност и језик Матице српске, а финансира га Покрајински секретаријат за високо образовање и научноистраживачку делатност.

² Анкете су спроведене током 2023. године, у оквиру горепоменутог пројекта израде *Школској речника заборављених речи*, а тицале су се разумевања значења изабраних речи из корпуса прикупљеног за овај речник (из читанки за 5. и 6. разред основне школе, чији је издавач Завод за уџбенике и наставна средства). Анкете су биле сачињене од отворених и затворених питања, те понуђених одговора у виду вишеструког избора, а подељене су ученицима 7. и 8. разреда основних школа у Србији (узорак је обухватио око 900 испитаника).

у пасивни део менталног лексикона младих, повезивање с материјалном и духовном културом Срба, као неодвојивим делом идентитета” (стр. 7). У књизи се примењују методе које су прикладне за етнолингвистичка и лингвокултуролошка истраживања – компоненцијална и концептуална анализа, теорија прототипа, те асоцијативне методе. О ауторкиној креативности сведоче наслови једанаест поглавља, који већ при прегледу *Садржаја* књиге (стр. 5–6) привлаче пажњу; наиме, сваки је наслов сачињен из два дела – *главног* наслова и *наднаслова*, који је дат у виду цитата – стиха, пословице, фразеологизма и сл., а пружа тек толико да се може наслутити каква ће се лексика описивати на наредним страницама, те да читаоца врати у времена у којима је таква лексика била немаркирана и свакодневна.

2.1. Тако наслов првог поглавља *Лексика на размеђи активне и пасивне употребе* садржи и наднаслов *‘Чардак ни на небу ни на земљи’* (стр. 15–48), који, с лексемом *чардак*, засигурно не тако честом у говору савременог човека, не само да призива нека старија времена, већ и сликовито представља позицију лексике која се испитује у овом, првом, али и у осталим поглављима – баш као и чардак из народне бајке, и ова лексика лебди *ни на небу, ни на земљи*. У првом истраживању кратко су предочени ванјезички и језички фактори који утичу на удаљавање лексике од центра лексичког фонда, с описом процеса *заборављања* речи, те списком термилолошких одређења застареле лексике, па би се могло рећи да у извесном смислу прво истраживање наткриљује она која ће за њим следити.

Речи на периферији, *сџаре*, *сџарије*, *засџаревајуће* односно *поједино засџареле речи* у литератури се називају *архаизмима*, *исџоризмима*, *речима из сџарије књижевности*, *засџарелом лексиком* (у речницима обележене квалификаторима *арх.*, *исџ.*, *сџкњ.*, *засџ.* итд.), с могућношћу и друкчијих термилолошких решења који наглашавају раслојеност у историјском развоју језика, при чему се сва периферијска лексика може распоредити у замишљене концентричне кругове, мање или више удаљене од централног, базичног дела лексичког фонда. Овакву лексику, хиперонимски, ауторка одређује у првом реду као *засџаревајућу*, чиме се указује на континуитет процеса њеног потискивања на периферију, али и на њену актуелност у савременој књижевности.

У овом поглављу дају се кратки осврти на теоријска одређења застарела лексике релевантних домаћих аутора (М. Радовић-Тешић, И. Маринковић, П. Пипера и др.), а занимљиве су (три) ауторкине дигресије, па и опомене у вези са потребом да се младим читаоцима приближи конкретан, апстрактан свет њихове културе и идентитета. (1) Једна дигресија тиче се назива коња – тј. турцизма *кулаш* ‘коњ сивопепељасте боје, коњ боје олова, мишје боје’, који се појављује у песми *Женидба Душанова* (у читанци за 5. разред). Наиме, како се наводи, коњи су од најранијих времена код Словена, као сточарског народа, заузимали важно место у животу човека, те је постојала читава лепеза назива за коње, који су данас „заувек отишли на маргину лексичког фонда” (стр. 21). Из перспективе једанаестогодишњег ђака, значење ове лексеме може тек да се наслути, из контекста, и то свођењем на њен хипероним – *коњ*. (2) Друго се разматрање односи на културу затварања и

отуђености, што представља универзалну појаву – „млађе генерације се све више удаљавају од животне средине и природног начина живота због разних фактора – урбанизације, индустријализације, употребе савремених технологија и ‘денатурализације’” (стр. 23), те тако млађи говорници последично могу променити начин на који концептуализују, категоришу свет око себе.³ (3) Као посебна дигресија наводи се и један фрагмент из есеја *Варијације на средњоевропске теме* Д. Киша, насталог 1990. године, који се завршава емотивном закључницом у којој Киш образлаже зашто не жели да пише на француском језику – „јер они не знају да је писцу језик судбина, и да је сваки покушај спољне интервенције, свако насиље над том судбином попут неке тешке операције или мутације гена из којих се не излази читав, не излази исти” (стр. 20).

Други део првог поглавља бави се *семантичким архаизмима* – речима чије је једно од значења потиснуто на периферију и користи се по изузетку, с посебном стилском или каквом другом функцијом. Након осврта на истраживања у руском језику, у којима се пореде значења архаизама и историзама у старијем руском језику (од 11. до 17. века) са савременим руским језиком, Ј. Дражић приказује *семантичке архаизме* (и/или њихове кандидате) ексерпираних из текстова у читанкама од 5. до 8. разреда, при том проверавајући значења датих речи у *Речнику српског језика Мајнице српске (РСЈ)*. Уочено је да међу њима највише има глагола, и то пре свега глагола кретања или какве акције која укључује кретање (нпр. *наместити* се ‘населити се’, *настиавити* ‘поставити, наместити на ватру, приставити’, *кренути* (која) ‘поћи с неким усмеравајући му правац кретања’, уп. *ја крене овце и њође у њаг*), али и каквих других (нпр. *ојравити* се ‘обући се (лепо); припремити се’). Уочавају се, потом, и именице и придеви (нпр. *карта* ‘разгледница’, *рукопис* ‘спис, документ’, *јошов* ‘спреман’ и сл.). Будући да се у овом истраживању у центар поставља савремени (млади) корисник српског језика, ауторка закључује да семантичким архаизмима треба посветити пажњу у настави српског језика и књижевности, при чему од ученика треба тражити да претпостави значења, а не давати му готова решења (тзв. *OHE: observation – hypothesis – experiment*, према М. Левису). Поред наведеног педагошког модела, ауторка даје модел како приступати овим лексемама и у лексикографији, односно у стручним радовима.

2.2. Друго поглавље, под насловом *Застарели називи за делове тела: семантички и педагошки аспекти*, с наднасловом ‘*Чим миришћу недра твоја?*’ (стр. 49–70), бави се анализом *соматизама*, а ауторка фокус ставља на три лексеме – *бедра*, *недра* и *иљеха*; наиме, ослањајући се на већ споменути анкету, Ј. Дражић даје податак да је разумевање значења ове три застареле/застаревајуће лексеме присутно само у опсегу испод 30% ученика 7. и 8. разреда, иако се све три налазе у читанкама за 6. разред (стр. 56). Наведене лексеме

³ Како ауторка наводи, до ових закључака долази и М. Лутин, у истраживању енглеског вокабулара о природи, спроведеном 2007. године – код деце млађег узраста бележи се пад фреквентности употребе речи које именују ентитете природе (нпр. *blackberry* ‘купина’, *otter* ‘видра’ и сл.), док се уочава фреквентнија употреба речи које се тичу затворених простора и нових технологија (нпр. *chatroom*, *cut-and-paste* и сл.).

ауторка испитује и са лексикографског аспекта – провером речничких одредница у Вуковом *Рјечнику*, у *РСЈ*, а потом и у *Етимолоијском рјечнику* П. Скока, где се потврђује њихово прасловенско порекло, бележећи при том и њихова појављивања у *СрпКор*-у, а затим анализира њихово семантичко-деривационо гнездо (забележено у *Семантичко-деривационом речнику – Човек: делови тела*, св. I).

(1) Лексема *бедро* у Вуковом *Рјечнику* дефинисана је упућивањем на лексему *буић*. У савременом српском језику овај део тела – ‘део човечеје ноге изнад колена’, номинован је од турског *but*, те је данас у том значењу активан аугментатив – *буићина*. У *СрпКор*-у се лексема *бедро* региструје искључиво у књижевним делима. (2) Лексема *негра* спрам себе има блискозначнице *џрса* (*џрси*) и *џруди*. Данас су ове три лексеме само стилски диференциране, те сужене на немаркирану лексему *џруди*. Што се пак тиче деривације, ауторка долази до неколико закључака, од којих ће се овде навести само поједини: лексеме *џруди* и *џрса* паралелно творе придеве *џрудан* (*џруданост*) и *џрсан* (*џрсаност*), док ово изостаје код именице *негра*, у чијем је пак семантичко-деривационом гнезду активна лексема *изнедрић*; код лексеме *џрса* уочава се неколико деривата значења ‘део одеће’: *џрслук*, *џрслуче*, *џрслучић* и др., а код лексеме *џруди* само две: *џрудник* и *џрудњак* (при чему је *џрудњак*, а тако и *џршњак*, првобитно означавао ‘вуном или крзном постављен прслук без рукава’); лексема *џруди* даје и експресивне, метафоричке деривате, позитивно или негативно обележене: *широкоџруд*, *ускоџруд*. Лексема *негра*, како показује *СрпКор*, жива је у (савременим) књижевним делима, а ауторка закључује да је највише стилски маркирана у односу на све три, те да садржи компоненте позитивног субјективног набоја. (3) За лексему *џлећа* у речницима се наводе чак три форме – поред наведене, и *џлеће* и *џлећи*, док *РСЈ* као хомоним наводи и лексему *џлећка*, с квалификатором *џокр*.⁴ Као што је случај и с именовањем горњег предњег дела тела (*џрса/џрси*, *џруди*, *негра*), тако се и именовање горњег задњег дела тела може исказати трима лексемама – *лећа*, *џлећа/џлеће/џлећи*, *крсића*, што може упућивати на ранију потребу прецизнијег разграничења одређених сегмената трупa.

На основу закључака добијених овим истраживањем, ауторка даје смернице за увежбавање обраде значења приказаних лексема, као модел по којем се могу усвојити значења и других застаревајућих лексема (нпр. 1. *Наицић* *џиће* *џиће* *више речи изведених од назива за делове тела и суфикса -ост које значе особину*; 2. *Наицић* *џиће* *речи које значе ‘одевни џредмети’ изведене од речи од којих моћу да наџтану џакве речи: џруди, негра, џрса, џлећа, бедра, кожа*), као и предлог за израду речничког чланка у речнику који би био намењен млађим нараштајима (нпр. БЕДРО ср. род *део ноће од кука до колена код човека; буићина*. Онда прислони руке на *бедра*: слуша гласан сркут надничарских уста. (Д. Ћ.)). Циљ је богаћење ученичког лексичког (пасивног) фонда, чиме би се „стицала шири свест о језичком потенцијалу српског језика, али и продубљивало знање о материјалној и духовној култури Срба” (стр. 66).

2.3. У трећем, етнолингвистичком, фолклористичком истраживању – *Именовање биља у Вуковом Рјечнику*, с наднасловом ‘У ђевојке црне очи како

⁴ (6) *део живоџићњскоџ џруџа између враџа и џредњих ноћу* (стр. 64).

маиње’ (стр. 71–91), анализира се мотивација за именовање флоралне лексичко-семантичке групе експерпираних из другог издања Вуковог *Рјечника* (1852) и утврђују се механизми генерисања њених народних назива. Циљ рада је идентификација корелације *култура – језик*, те одређивање улоге биља кроз његово именовање у животу и мишљењу човека у прошлости. Ауторка полази од антропоцентричне теорије – основна је хипотеза да ће човек за именовање мање познатог контекста – биљака, као изворишта користити ближи и познатији контекст – делове тела, животињску морфологију, просторну околину и сл., при чему ће сакрална сфера преносити позитивну, односно негативну квалификацију.

Друго издање *Рјечника* бележи преко 900 лексема са значењем биљног света (стр. 72), а мотивацију за њихову номинацију Ј. Дражић дели у неколико група: (1) боја, величина и облик (нпр. *бјелица*, *бјелоџраб*, *врањи лук*, *зеленкада*, *жутиокора*, *златица*, *златиолав*, *црвењача*, *црноџраб*, *цареника* итд.) – при чему је најчешћа мотивација боја, с фокусом на дихотомији *бело/свејло* – *црно/шамно*; (2) додир, мирис, укус и звук (нпр. *бодљача*, *бодљика*, *мекача*, *меко жићо*, *жара*, *смрдљика*, *џрчица*, *љућика*, *меденица*, *сладун*, *зукваја*⁵ итд.) – при чему се, када је реч о додиру, често разграничавају оне које су *џријайне* – *неџријайне* за човека; (3) духовна сфера (нпр. *Бојородичина џрава*, *Божја џлахица*, *Госињо биље*, *Госињина влас*, *бојица*, *вилина коса*, *џојина кайица*, *царев цвијећ*, *бабино ухо*, *мајкина дуџица* итд.) – флорално окружење је персонификовано, а изворни домен је биће, и то човек (крвне везе – нпр. *баба*, *мајка*), божанство или демон, који поседују биље – посесор; овде су сврстане и биљке именоване према својствима и радњама особеним човеку (нпр. *сџидак*, *чуचाвац*, *срчика*, *џљуца* итд.); (4) време (нпр. *зимњача*, *зимолисџ*, *мразовник*, *ноћурак* итд.) – у номинацији се примат даје једном од чланова опозиције *зима* – *лејџо*, *ноћ* – *дан* или пак временским приликама; (5) животиње (нпр. *воловски језик*, *врањино око*, *мачков брк*, *орлови нокџи*, *жабља џрава*, *коњски босиљак*, *маџина џрава* итд.) – при чему се уочава корелација са животињским деловима тела, али се животиње перципирају и као посесори биљке; на именовање је често утицала и симболика животиња и (6) имагинарни свет (*здравац*, *костолом*, *враџолом*, *враџић/враџиц*, *којићњак*, *ивањско цвијеће*, *видовњача* итд.) – овде су сврстане биљке којима се приписују својства опијата, магијских моћи, те оне које су у корелацији са народним празницима и свецима.

При опису начина настанка назива биља, ауторка даје информације о веровањима, обичајима и обредима приказаним у Вуковом *Рјечнику*, као и податке које проналази код многих других аутора који се баве словенском етимологијом и народним веровањима (В. Чајкановића, Љ. Раденковића, Н. Толстоја и др.). Како Ј. Дражић закључује, „лексика која именује биљке [...] добар је показатељ човекових спознајних процеса и културних вредности датог времена” (стр. 88).

⁵ „Некаква јабука слатка у које сјеме звечи кад се тресне њоме” (Вуков *Рјечник*). Овакве податке Ј. Дражић наводи и о многим другим испитиваним биљкама, што ће у овом приказу, због ограниченог простора, изостати.

2.4. У четвртном прилогу – ‘*Крїеж и ѿрїеж ѿ свијеѿа држе*’ ‘*Боїаѿ-сїво*’ и ‘*сиромашїво*’ у Српским народним ѿсловицама (стр. 93–110) даје се анализа предметно-тематског аспекта пословица у оквиру модела ‘богатство и сиромаштво’ у Вуковим *Пословицама* (1849/1965), с циљем да се утврде основни вредносни судови (аксиологеме) премодерног човека у вези с поседовањем / непоседовањем, односно да се идентификује слика богатства и сиромаштва у српском народу. Након исцрпног прегледа литературе о формалним и садржинским обележјима пословица, наводи се податак да пословице које се односе на народно вредновање поседовања / непоседовања (у најширем смислу) заузимају скоро 5% од укупног броја пословица у Вуковој збирци.

Ауторка даје поделу пословица у четири тематске групе, на основу концепата који се у пословицама издвајају, испитујући при том евентуалну амбивалентност датих концепата: (1) *сїицање* материјалних добара; (2) *расїолоаїање* имовином и однос према њој; (3) богатство / сиромаштво и *сиромашни*; (4) богатство / сиромаштво и *Бої*. У првој групи издвајају се две аксиологеме: (1.а) ‘Само правовремени труд и рад имају резултате’ (уп. *Како ѿосијеѿ, онако ћеѿи и ѿожњеѿи; Како удробиѿ, онако ћеѿи и кусаѿи*); те (1.б) ‘Правилан је искључиво чуваран однос према имовини’ (уп. *Лакше је сїећи неїо сачуваѿи; Крїеж и ѿрїеж ѿо свијеѿа држе*) – у овој подгрупи пословица примећује се да се штедња оцењује као дуготрајан и тежак процес. У другој групи, која се односи на располагање имовином, ауторка издваја неколико аксиологема: (2.а) ‘Треба бити задовољан оним што се има’ (уп. *Боље је и ѿїа неїо ниѿїа; Ко хоће веће, изїуби (и оно) из вреће*) – вредност која доминира јесте скромност; (2.б) ‘Добро је помагати другима, делити с другима’ (уп. *Бе моїу двоїца може и ѿрећи (н.ї. јесїи)*), с тим што се овај суд релативизује, те се уочава амбивалентност оваквог концепта (уп. *Ко мноїо дијели, скоро ће ѿроїасїи*), а треба разграничити својину, свој интерес од интереса свих других (па и блиских) људи (уп. *Ако смо ми браћа, нијесу нам кесе сесїре*); (2.в) ‘Новац је сигурност и стабилност’ (уп. *Боље је са сїарим ѿаїаїи неїо с младим ѿлакаїи*); и (2.г) ‘Памет се не може купити’ (уп. *Да ѿи каїа фали, куїио бих ѿи је, али ѿаметї не моїу*). У трећој групи, која се односи на сиромаштво, издвајају се пословице које се тичу односа сиромаштва и глади, те односа сиромаштва и моралних вредности; тако се бележе следећи судови: (3.а) ‘Глад је велика мука’ (уп. *Грђа је їлад од куће; Гладно око не сїава*); (3.б) ‘Сиромаштво је пожељно стање / сиромаштво је предуслов за моралан живот’ (уп. *Збої сиротїа сунце сјаје*); (3.в) ‘Вредно је само поште-но стечено имање’ (уп. *Боље је ѿошїење у сиромашїву неїо боїаїсїво без ѿошїења*), с тим што се овде уочавају и опозитни ставови (уп. *Ко зна ѿошїе-но, њему један, а ко не зна њему два. Гледаї: ко има образа, добро живи, а ко нема, још боље*); (3.г) успоставља се веза сиромашних с надом, утехом (уп. *Иза їладне їодине доће и сїїа*); (3.д) а последња подгрупа богатог човека приказује као незаситог, непоузданог, тврдицу (уп. *Мрїав да је а за новце да чује, скочио би*). Четврта група односи се на Бога, који се приказује као праведно онострано биће, с родитељским атрибутима (уп. *Кад бої даје (срећу, он) не ѿїїа чиїи си син; Бої не да сваком чоєку сва добра*). Ауторка закључује да је садржај концепта богатства и сиромаштва комплексан, прожет темама хране, морала, Бога, живота / смрти, пријатеља, родбине и сл.

2.5. Пето поглавље – *Човек као одраз биљној свету у Вуковом Српском рјечнику*, с наднасловом ‘*Ојоравио се као лија у њрољеће*’ (стр. 111–132), тематски и корпусно представља наставак трећег поглавља – и у овом етнолингвистичком истраживању утврђује се регистар флоралног лексичког слоја у Вуковом *Рјечнику*, с циљем да се илуструју значења лексема из ове тематске групе, с тим што се значења овога пута посматрају у затвореним спојевима – фразеологизмима и другим клишеираним формама, „која представљају језички уобличене трагове старог начина живота и веровања” (стр. 113); посматра се њихова сакрална и профана улога, као и друга семантичка, асоцијативна и експресивна значења.

Ауторка уочава устаљена поређења, у којима се објективне особине биљака преносе на особине и понашање човека (нпр. *мек као њамук, као да се бунике најео*), док се опште истине представљају широм сликом, уз присуство симболичких обележја биља (нпр. *у сваком живићу има кукоља*, с концептуализацијом опозитног односа добра и зла). Даље, ауторка издваја различита семантичка поља на која се односе фразеолошки изрази – најдоминантније је *њемјорално* (нпр. *кад врба њрожђем роди; и смрекиње вријеме њрогаје*); њима се обележава и *квантификација* (нпр. *досија је кујуса њојео*⁶; *њо је на врби свирала*); те *каузалност* и *консекутивност* (нпр. *неће њром у којриве*). У вези с наведеним изразима, у раду се дају подаци о веровањима везаним за *врбу* и њену неплодност, те о симболици *винове лозе*; о магијској функцији *којриве*, чија је етимологија заснована на особини да жари и пали (*крај-ива* = врела вода), као и о симболици *кујуса*, који, иако представља једно од главних намирница нашег народа, није лишен симболичких и магијских елемената.

Као посебна група фразеологизама издвајају се *њолуфразеологизми* (према термину Н. Толстоја), који улазе у сакралну сферу, представљајући тзв. *њолуобред* – њима се исказују добре жеље, проклетства, ритуални императивни подстицаји, забране и сл. Трећина грађе фразеологизама из Вуковог *Рјечника* представљају управо овакве формуле, а ауторка анализира четири таква изрази: *На њују му броћ и њлово њрње!* (изговара се у одбрани од злих сила); *На њубицу мајко! / У свој домак, мајко!* (говори се роју пчела, а има функцију императивног призивања); *Бора ми!* (у заклињању); *Ја кад виђех зелен дријен, њредадох му вас мој дријем и лијен!* (изговара „онај који хоће да му се љети не дријема”). У настанку ових формула важну улогу има симболика *броћа*, *бора*, *љубице* и *дрена*, која се у овом поглављу исцрпно приказује.

На основу анализе одабраних фразеологизама ауторка још једном потврђује да флора има високо рангирану позицију у перцепцији света.

2.6. У шестом прилогу – *Лексикографски њосиујак у Вуковом Српском рјечнику*, с наднасловом ‘*Субојиа њачка бубојиа*’ (стр. 133–155), тумаче се основни принципи лексикографске обраде речи у Вуковом *Рјечнику* (1818). Ауторка најпре издваја неколико одломака из релевантне литературе, који сведоче о томе да се *Српски рјечник* с правом може одредити као револуционарна, лексикографска мајсторија која надилази границе традиционалне

⁶ Време се концептуализује као квантитет конзумиране намирнице.

следећа четири примера следећим редоследом: „оно ми је *брай* ко ми је до-
бру рад”; „А. Ко ти је око извадио? Б. *Брай*. А. Зато је тако дубоко.”; „Нема
љета без Ђурђева дана, / Нити *брайа* док не роди мајка”; „Имам на дом мили
девет *брайа*”, а различити слојеви (позитивни – неутрални – негативни) уоча-
вају се и у Вуковим *Пословицама*.⁷ Репрезентативне епске народне песме
често садрже и мотив ‘сукоба међу браћом’, с различитим разлозима сукоба,
при чему је примарни разлог наследство, док се мотив ‘трагичног сукоба’,
(приказан и у бугарштини *Марко Краљевић и брај му Андријаш*, чији је стих
у наслову овог поглавља),⁸ може сматрати универзалијом (каиновски гнев,
као вечни и непревазиђени порив). Ј. Дражић на крају поглавља, у потпогла-
вљу *Брай и сесџра данас*, даје резултате упита *Подела имања између браја
и сесџре* на претраживачу Гугл, који показују негативна искуства женске
деце, сестара, које су остале без свог дела наследства. Тиме се показује да
је патријархална средина, која је формирала потребу за приматом у кући, у
насељу, у држави, а тај примат по закону моћи може имати атрибуте аутокра-
те и себичности, на извешан начин актуелна и данас.

2.8. Предмет осмог прилога – *‘Кад сједнемо за сџолове злайе, Ти навали
шеџер и ракију’* – *Један ѿиџенцијални ѿрамајџички архаизам* (стр. 173–204)
јесте конструкција за + *инсџруменџал*, при чему се именицом у инструмен-
талу означава радња скривена механизмом мишљења – метонимијом ПРЕДМЕТ
ЗА РАДЊУ (нпр. *биџи за књџом* ‘читати, учити’; *биџи за воланом* ‘возити’ и сл.).
Будући да је ова структура у литератури квалификована као идиоматизова-
на и ограничена само на одређене именице, те да има сужен домен употре-
бе, може се сматрати потенцијалним кандидатом за повлачење из активног
лексичког фонда, што је био разлог да њена анализа заузме место у овој књи-
зи. Даје се приказ тематских група именица које се јављају у овој структури,
при чему се описује и њен прагматички потенцијал. Према традиционалном
учењу, овом предлошко-падежном конструкцијом означава се неодређена
посредна просторна локализација, а ауторка је анализира применом полази-
шта когнитивне лингвистике. Тако се уочава да ова конструкција почива на
идеји *исџакнуџџи објекџа, локализаџора*, а да се објектом с предлогом за
исказује *акџивносџи*, те се цела структура може разумети као резултат пој-
мовне метонимије која се наслања на примарне две метафоре: АКТИВНОСТ ЈЕ
ВЕЗАНОСТ ЗА ОБЈЕКАТ РАДЊЕ И ВИДЉИВО ЈЕ ВАЖНО. Издвојене су три метонимије,
од којих се прва даље дели у четири подгрупе: (1) АПАРАТ ЗА АКТИВНОСТ НА
АПАРАТУ (1.1. ИНСТРУМЕНТ ЗА АКТИВНОСТ НА ИНСТРУМЕНТУ: за *клавиром, хармо-
ником*, а успоставља се веза с глаголом *свираџи*; 1.2. ОРУЂЕ ЗА АКТИВНОСТ НА
ТОМ / У ТОМ ОРУЂУ: за *џреслицом, џџоретџом, џџафелаџом*, а денотирају се
радње *сџвараџи, џравџи*; 1.3. ДЕО МАШИНЕ ЗА АКТИВНОСТ НА ЦЕЛОЈ МАШИНИ: за
воланом, кормилом, џлуџом, а везују се за глагол *уџрављаџи*; 1.4. МАШИНА ЗА
ПРОИЗВОД / САДРЖАЈ НА МАШИНИ: за *маџином (џиваџом, џисаџом)*, за *комџју-*

⁷ Уп. *Бе је браће џу је и диџела* (позитивно); *Деветџ браће (а) једне џаџе* (неутрално); *Нема
раџа без браџа* (негативно).

⁸ Благ и брат Андријаш ни на самрти не жели да ражалости мајку истином о братоубици
– Марку Краљевићу, него га саветује да јој одговори на питање о крвавој сабљи горенаведеним
стиховима.

ишером, а везују се за глаголе *обрадиџи*, *израдиџи*); (2) текст за когнитивну активност (за *књиџом*, а значења глагола су *учиџи*, *чиџаџи*, *џамџиџи* и сл.); и на крају (3) истакнуто место за истакнути говор (за *каџедџом*, *џоворниџом*, *олиџаром*, а везују се за глагол *џовориџи*, *џроџоведџаџи*, *информисаџи* и сл.). Иако број именица није велик, уочава се *реџуларносџи*, као основно обележје метонимије, при чему се свака група доводи у логичку везу са истим глаголом или групом глагола. Заједничко својство свих примера јесте и *сџаџиџичносџи акџера* (седеџи или стојеџи положај), а често и дуготрајна везаност за објекат – *дураџиџивносџи радџе*, неретко с последично негативним утицајем на актера, односно, с уношењем донекле непожељне конотације, што изостаје код једнолексемских еквивалената (уп. *џо џео дан је за џиџореџџом*; *сџаџиџно је за комџиџуџером*). На основу спроведене анализе, Ј. Дражић закључује да се и синтаксичке јединице (успешно) могу испитивати применом когнитивистичке апаратуре (стр. 200).

2.9. Девети одељак – *Једна нова несџандардна форма: с џериферије у ценџар сисџема*, с наднасловом *‘Леџа је за изџубиџи џамеџ’* (стр. 205–222), за разлику од свих осталих, периферијску лексику посматра ‘обрнуто’, анализирајући продор и експанзију нестандартне конструкције *за + инфиниџив*. Посматрају се ванјезички разлози за ширење ове конструкције, као и семантичке особености и синтаксичке позиције дате форме. У раду се најпре даје исцрпан преглед ставова о предлошком инфинитиву, те о инфинитиву уопште, при чему се сагледава и дијахронијски и синхронијски аспект. Корпус истраживања чини око 300 примера предлошког инфинитива, ексцерпираних из *СрџКор*-а, као и из других интернетских извора, а грађа је класификована према формалним обележјима управне речи: најчешће су то (1) *именице*, углавном /живо-/, а предњаче оне из тематске групе ‘храна и пиће’, пре свега с глаголом *џонетџи*⁹ (*каџа за џонетџи*, *салаџа за џонетџи*, *џаконије за џреџрисџи*), али и друкчије именичке лексеме (*комџиџуџер за џонетџи*; *иџрачка за џо-заџмиџи*; (*сјаџан*) *филм за џоџледаџи*); управне речи могу бити и (2) *џрилози* и *џридеви* (*леџо за видеџи*; *џеџак за разумеџи*); као и (ређе) (3) *џлаџоли* – углавном глагол *биџи*, уз какав когнитивно-перцептивни глагол (*за џреџиџосџавиџи је*; *за очекиваџи је*; *за не вероваџи је*). Ауторка проналази и евентуална конкурентна средства ових форми – релативна реченица (*иџрачка за изнаџмиџи* → *иџрачка која се изнаџмљује / може изнаџмиџи*) и допунска реченица (*леџо за видеџи* → *леџо да се види*), беспредлошки инфинитив (*лоџично је за џреџиџосџавиџи* → *лоџично је џреџиџосџавиџи*), прилог (*за очекиваџи* → *очекивано (је)*) и др., истичући да су нека од средстава ретко у употреби због своје структурне сложености, а да често нема потпуне еквиваленције.

Констатује се да је предлошки инфинитив моћно средство кондензације услед своје сажете форме, апстрактне семантике и могућности обезличавања исказа – наиме, врло економичном формом уносе се додатне семантичке и прагматичке компоненте: модалност и консекутивност (уп. *сјаџан филм за џоџледаџи* → *џоџолико сјаџан филм да џа џреба џоџледаџи*), дистанцираност

⁹ Ауторка у вези с тим даје коментар: „Ово имплицира постојање једног релативно новог ванјезичког ситуационог оквира који подразумева конзумирање намирница ван простора у којем се припремају” (стр. 211).

(уп. за *йреїїйосїавїїї је*), препорука и сл. Иако се сматра супстандардном формом, јер српски језик не предвиђа спојивост предлога и глаголског облика, ауторка закључује да би било „оправдано имати флексибилнији став према овој конструкцији у оквиру норме” (стр. 219), поготово у одређеним врстама текстова, нпр. у насловима и рекламама.

2.10. У десетом одељку – ‘*Сїари лалошки валс*’ – *Сїаринско и йоеїско у йесмама Ђорђа Балашевића* (стр. 223–238) испитује се лексика војвођанског поддијалекта у Балашевићевим песмама. Ауторка уочава да ова лексика има посебну стилску функцију, будући да је њена заступљеност већа у песмама које за предмет имају Војводину у најширем смислу (а уже, Бачку, Нови Сад и Салајку), него у онима које се баве друкчијим темама – тако ова лексика представља прави алат за грађење слике живота и обичаја ове регије.¹⁰

Ексерципиране лексеме класификоване су у пет основних семантичких скупина, које се потом *йемаїски* деле у подгрупе: (1) акција (обухвата ‘забаву’, ‘музику’, ‘покрет’ и ‘превозна средства’: *бирїїїја, шенлучиїїї; бећарац; шїаацирунї, каруце*); (2) квантитет (‘временски период’, односно ‘интензитет, колочина’: *једаред, навек; фрїаљ, йолиїра*); (3) живи свет (обухвата ‘биљке’, ‘животиње’, ‘занимања’, ‘човека’, ‘становане’, ‘тело’ и ‘традицију’: *ринїлов; їаров, кера; свирац, їримаци; бећаруша, шмизла; басамак, оїшоман; насикираїїї; свечари*); (4) материја (‘јело и пиће’ и ‘одећа’: *бундевара, шненокле, фрушїїук, кавурма; роїозан шешир, циклам косїїм*); (5) односи (обухватају ‘интеракцију’, ‘ословљавање’, ‘називе према узрасту’ и ‘сродничке и партнерске односе’: *вересија, моба, кибицоваїїї; бачи, снаша; геран; браца, баба*). Најбројније су лексеме које припадају тематској подгрупи ‘јела и пића’, које су посебно фреквентне у песми *Ал се некад добро јело*. Ј. Дражић класификује лексеме и према *йореклу*, уочавајући да су многе од њих страног порекла, претежно турског, немачког и мађарског (нпр. тур.: *авлија, сокак*; нем.: *кибицер, шварїла*; мађ.: *беїеш, шоїор*), а потом и према *сїиїлском* ефекту који се њима постиже. Према учесталости појављивања, значајно место заузима и лексема *враї*, а традиционална култура Војводине, обичаји и веровања приказани су и лексемама којима се представља временски оквир за смештање догађаја: *Госїоїина, Свейїи Јован, Преображење* и др., док су бројни и топоними и микропоними: *Шїїранг, Дунавска, Рибља їїїјаца, Бечкерек, Сенїїомаши*; лична имена и презимена: *Пићука, їосн’ Чеге, Меланија Маїїић*; те називи река: *Дунав, Тиса, Тамиш*.

Како ауторка на крају овог одељка закључује, „[Балашевић] нам оставља поезију која засигурно јесте и остаће документ једног времена, једног простора, његовог народа, обичаја, културе и језика, посебно оног језичког слоја који полако нестаје” (стр. 237).

2.11. Последње поглавље ‘*Поезија је меланхолична до їраница издржљивосїїї*’ – *Семантика їраничносїїи у срїском језику* (стр. 239–264) издваја се

¹⁰ Осим лексичког слоја, ауторка даје осврт и на фонетске и уопште граматичке црте у Балашевићевој поезији (нпр. начин артикулације [ш] и [ж], преношење акцената на проклитику, редукција вокала – *ил’*, *ал’*, губљење гласа *х*; чување неких старих падежних наставка – *на їаїїїа*, предлози *со, сас*, уместо *с(а)*, наставак *-ем* у 1. л. јдн. презента глагола *волем*, наставак *-иду* у 3. л. мн. презента – *їравиду* и др.).

по томе што донекле излази из оквира анализе лексема на периферији; на-име, у њему се испитује семантика именица *їраница*, *ивица* и *їраї*, при чему се може уочити да се све три лексеме могу довести у везу са замишљеном позицијом периферијских лексема. Посматра се реализација ових именица у секундарном значењу, те њихов спој с придевима (нпр. *їорња їраница*, *сїтаросна їраница*, *наїнижи їраї*) и именицама (нпр. *ивица нерава*, *їраница їрисїїїносїи*, *їраї бола*), с циљем да се утврди концепт граничности у српском језику, тј. да се идентификују појмовне метафоре (и метонимије), засноване на примарно просторним односима.

Утврђено је да је у корпусу *Sr.Wac* далеко најфреквентнија лексема *їраница*, док је највише именичко-именичких и придевско-именичких веза апстрактног значења регистровано с лексемом *їраї*. Висок пресек заједничких колоката указује на закључак да се диференцијалне значењске компоненте у знатној мери губе, те да у секундарном значењу остаје само значење крајње мере каквог стања, феномена, особина, али разлике у значењу спојева ипак постоје (уп. *їраница* / *ивица* / *їраї* *сїїрїїљења*). Ауторка идентификује три семантичке групе именица: (1) људска стања, позитивна и негативна (нпр. *їраница лудила*, *їраница издржљивосїи*; *ивица їлача (суза)*, *ивица еїзисїенције*); (2) међуљудски односи (нпр. *їраница їтолеранције*; *їраї револуције*); (3) ентитети подложни евалуацији, мерењу, такмичењу (нпр. *їраница нормале*, *їраница їунолейсїива*; *їраї зрелосїи*). Идентификоване су и две метафоре: лоше стање је понор и добро стање је издигнута површина (уп. *биїи на ивица їлача (суза)* / *на ивици развода* – с именицом *ивица* реализују се значења момента пред било какву пропаст, елиминацију постојећег).

Ауторка запажа да се оваквом врстом семантичких испитивања омогућује разумевање нематеријалних феномена, „чиме се даје на значају бољем упознавању механизма когнитивних процеса и смештању испитиваних ентитета, појава, процеса у категорије познатог, просторног, чулима доступног окружења” (стр. 262).

3. Ова занимљива књига о периферијској лексици у српском језику богата је проицљивим запажањима, поткрепљеним ставовима релевантних домаћих и страних аутора, из области лексикологије и лексикографије, семантике, етнолингвистике, фолклористике, али и синтаксе. Анализиран је изузетно велик број примера (лексема, колокација, фразеологизама, пословица, предлошко-падежних, али и предлошко-глаголских конструкција), ексцерпираних из електронског корпуса (*СрїїКор*, *Sr.Wac*, *Гуїл*), те из народне књижевности – из читанки за основну школу, из Вукових *Пословица* (1849) и *Рјечника* (1818, 1852), као и из других једнојезичних, етимолошких, дијалекатских и семантичко-деривационих речника. Иако ову студију одликује систематично устројство, те доследно, јасно и прецизно спроведена анализа испитиваних структура, при чему су сви тематски подељци увезани заједничком централном темом – застаревајућом лексиком, она се не мора нужно читати као целина, ‘по реду’, већ читаоцу пружа могућност избора само одређеног садржаја који га у датом тренутку занима, с обзиром на то да је свако поглавље (истраживање) конципирано као целина за себе – са уводом, представљеном методологијом, анализом и закључком. Овакво устројство

књигу чини доступном не само језичким стручњацима, него и свакоме кога би заинтересовала одређена тема – из културе, етимологије, (словенске) митологије, фолклора, историје, књижевности, односно истраживачима из других хуманистичких и друштвених наука. Вишеслојна је вредност ове студије – осим што се испитивањем лексике на маргини откривају човекови спознајни процеси и културне вредности датог времена, резултати приказани у њој дају допринос не само лексичкој семантици, него и дериватологији, методици наставе, те лексикографској пракси, док се применом когнитивистичке апаратуре при анализи синтаксичких структура даје модел једног не тако честог приступа у синтакси – приступа који анализиране структуре сагледава из перспективе мишљења и повезује са сродним феноменима на основу знања које је енциклопедијско, неодвојиво од употребе, прагматике, стила и дискурса.

Марина Шафер

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
marina.safer@ff.uns.ac.rs

UDC 811.111'373(049.32)
ORCID: 0000-0002-6957-5852

Tvrtko Prčić. *Agentivna sufiksacija u engleskom jeziku*.
Novi Sad: Filozofski fakultet, 2025, 333 str.

Монографија *Агентивна суфиксација у енглеском језику* професора Твртка Прчића објављена је 2025. године у виду електронског издања Дигиталне библиотеке Филозофског факултета у Новом Саду¹. Њена специфичност лежи у томе што је, иако се бави трајно актуелном темом агентивне суфиксације, написана још пре три деценије, и то у виду ауторове докторске дисертације под насловом *Агентивни суфикси у савременом енглеском језику. Морфосинтаксички и семантички аспекти*. Иако су неки делови ове тезе у међувремену претворени у научне радове или поглавља у књизи, целокупан текст дисертације се, у садржински непромењеном облику, по први пут објављује тек у виду ове монографије, и то на тридесетодишњицу њене одбране.

Књига се састоји из седам поглавља – 1. *Општи размишљања*, 2. *Основни појмови (I): полазна синтакса и приула њеног посматрања*, 3. *Основни појмови (II): номинализација субјекта*, 4. *Формални аспекти агентивне суфиксације: енкодирање лексема*, 5. *Садржински аспекти агентивне суфиксације: декодирање лексема*, 6. *Један формални и садржински аспект агентивне*

¹ <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2025/978-86-6065-898-4>